

TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİNİN KULLANIMI

Yrd. Doç. Dr. Ali GÖÇER

Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Özet

Çözümleme yöntemi, Türkçe dil bilgisi öğretimi çalışmalarında tercih edilen önemli yöntemlerden biridir. Türkçe derslerinde bütünlük ilkesinin bir gereği olarak temel dil becerilerinin geliştirilmesi sırasında dil bilgisi konularına da değinilmekte, söz konusu dil bilimsel unsurların işlevi sezdirilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede çözümleme yöntemi, dil bilgisi öğretiminde sıklıkla kullanılan tümevarım yönteminin bir tamamlayıcısı olarak düşünülebilir. Böylece öğrencilerin ilgi kurma, işlevini sezme, ayırt etme ve sınıflama gibi zihinsel becerileri geliştirilerek cümleyi oluşturan sözcükler ve bu sözcüklerdeki farklı dil bilimsel unsurların işlevlerini daha iyi kavramaları sağlanabilir. Bir başka ifadeyle tümevarım yöntemiyle daha önce işlevleri öğretilmiş bulunan cümle, sözcük ve bu sözcüklerdeki dil bilimsel biçim birimler, çözümleme yönteminin parçalama ve ayırıştırma teknikleri ile daha iyi kavratılabilir. Dil bilgisi öğretiminde tümevarım ve çözümleme yöntemini bütünsel bir anlayışla uygulamak, işlevsel dil bilgisi öğretimine önemli katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, çözümleme yöntemi, işlevsel dil bilgisi öğretimi.

USAGE OF ANALYSIS METHOD IN TURKISH GRAMMAR EDUCATION

Abstract

Analysis method is one of the significant methods preferred in Turkish grammar education. As a requirement of the integrity principle within Turkish lessons, the grammar subjects are dealt with during the development of basic language skills, and the function of the informative elements of the language is attempted to be made clear. Within this framework, the analysis method might be thought of as complementary to the inductive method which is frequently used in grammar education. Thus, the students' intellectual skills such as associating, function perceiving, differentiating and classifying can be improved, and they can be caused to better perceive the words constituting the sentence and the functions of different grammar elements within these words. In other terms, sentences and words, the functions of which are previously taught with the inductive method, and the grammar morphemes in these words might be ensured to be better perceived via the differentiation technique. Applying the inductive method and the analysis method in grammar education with a holistic understanding will greatly contribute to the functional grammar education.

Keywords: Turkish education, analysis method, functional grammar education.

GİRİŞ

Çevremizdeki insanlara baktığımızda dil bilgisi konusunda pek de olumlu düşüncelere sahip olmadıklarını görürüz. Dil bilgisi dediğimiz zaman, çevremizdeki kişiler okuldaki en sıkıcı dersi anımsayacaktır; o sevimsiz kurallar, ezberlemek zorunda kaldıkları onlarca tanım, terim... Dil bilgisini iyi öğretmeyiz, çünkü ona önem vermeyiz. Peki, gerçekte dil bilgisi ne kadar önemli midir? Palmer, insan için dil bilgisinin önemini, “Dili insanın bir niteliği yapan şey dil bilgisidir.” sözüyle ifade eder (Aydın, 1996: 1). O hâlde dil bilgisi nedir? Vardar (1998: 76), dil bilgisini, bir dilin işleyişini ve sunduğu düzeni ortaya koyan, özellikle de biçim bilimle söz dizimi kapsayan inceleme; üretici dönüşümsel anlayışta, bir dilin konuşucu-dinleyicinin tümcele-ri üretmesini ve anlamasını sağlayan iç dizge ve bilgi; edinc olarak tanımlamaktadır. Göğüş (1978: 337) ise, dil bilgisini, bir dilin sesleri, sözcük türleri, bunların yapıları, tümce olarak dizilmeleri ve tümce içindeki görevleri, çekimleriyle ilgili kuralları inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlar.

Bir dilin temel becerilerinin kazandırılması ve işlevsel bir biçimde kullanılmasında dil bilgisi kurallarının önemi büyüktür. Bir dilin işleyişine yön vererek etkili bir biçimde kullanılmasına katkı sağlayan dil bilgisi konularının öğretiminde, farklı yaklaşım, yöntem ve *teknikler uygulanmaktadır*. Öğrencilerin dil bilgisi konu, kavram ve kurallarının işlevlerini tanımaları ve kullanabilmeleri için öğrenme-öğretme sürecinde başvurulabilecek yöntemlerle birlikte çözümleme yönteminden de yararlanmak gerekir. Çözümleme yönteminin uygulaması sırasında öğretmen ipucu veren, yol gösteren; öğrenciler ise etkin olan, sonuca gidendir.

Sağır (2002: 77-78), bu konuda şunları söylemektedir: “*Öğrenci bilgiyi hazır bulmamalıdır. Bilgiye, kurala, öğrenci kendi çabalarıyla ulaşmalı, dolayısıyla da davranış kazanmalıdır. Öğretmen de (bilgiyi, kuralı) sunan kişi olmamalıdır. Biçimi öne çıkaran bir yöntem değil, biçimle işlevi birleştirip karşılaştırmalar yaptırarak somut örneklerle kavratmaya dayanan bir dil bilgisi öğretim yöntemi tercih edilmelidir.*”

Dil bilgisi öğretiminde önemli bir yeri olan çözümleme yönteminde cümle, sözcük, sözcük grupları ve söz dizimi üzerinde durulması gereken önemli kavramlardır. Cümle, dile ait olan düşünmenin söz veya yazı ile ifade birliğidir. Cümle, yargı bildirmesi yanında sorma, isteme, temenni vb. içine alan dilin en küçük anlamlı parçasıdır. Söz dizimi ise, konuşma, yazma ve düşünmede en küçük birlik olan cümlelerin, nasıl teşkil edileceğini, nasıl sıralanacağını bildiren (Üçok, 1947: 104-105) cümleleri oluşturan sözcük türlerinin arasındaki ilişkileri, dilsel öğelerin bir araya gelme özelliklerini konu edinen dil bilgisi dalıdır (Çotuksöken, 1992: 170). Tümce, bütün

öğeleri bir tek yükleme ya da bağımsız sıralı birçok yükleme bağlanan sözcüktür (Martinet, 1985: 112). Sözcüklerin yapısını ve tümcelerin kuruluşunu araştırarak belirtmek (Göğüş, 1978: 352) olan çözümleme, dil bilimcinin ele aldığı verileri ayrıştırarak daha küçük öğelere indirilmesi, bir bütünü öğelerine ayırması; bu öğelerin öz nitelik ya da işlevlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği değişik türden işlemlerin tümüdür (Vardar, 1998: 66). Türkçe dil bilgisi öğretiminde çözümleme ise, ele alınan bir cümlenin öğelerine ayrılması, bir bütün olarak cümlenin taşıdığı özelliklerin ortaya konulması, cümledeki her sözcüğün tek tek niteliklerinin belirlenmesi, sözcüklerin kök ve eklerine ayrılarak eklerin o sözcüğe kattığı anlamın ortaya çıkarılması vb. işlemler olarak açıklanabilir.

DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNİN AMACI

İlköğretim birinci kademe Türkçe derslerinde dil bilgilendirici konular ayrı bir öğrenme alanı olarak verilmemiş, diğer öğrenme alanları ile birlikte ele alınmıştır. Bu devrede dil bilgisi ile ilgili konular anlama ve anlatma öğrenme alanlarına ait okuma, dinleme, konuşma, yazma becerileri ile iç içe, sarmal bir biçimde düzenlenerek öğrencilere dil bilgilendirici unsurlar ve işlevlerinin sezdirilmesi amaçlanmıştır. İkinci kademe ise öğrencilerin dil bilgisi ile ilgili oluşturdukları sezgisel temel üzerine dil bilgisi konu, kavram ve unsurlarının işlevini kavramaya ve anlatım (konuşma ve yazma) sırasında kullanmalarına yönelik uygulama çalışmalarına geçilmesi istenmiştir. İlköğretim birinci kademenin ikinci devresinden (dört ve beşinci sınıflar) itibaren aşamalı olarak verilmeye çalışılan dil bilgilendirici unsurlar altıncı sınıftan itibaren daha yoğun bir şekilde verilmeye ve ait olduğu yapı içerisinde üstlendiği görevin sezilmesi, öğrenilmesi ve farklı yapılar içerisinde kullanılması amaçlanmıştır.

Dil bilgisinin öğretiminin amacı, öğrenciye birtakım tanımlar ve kurallar bellekte tutulmasını sağlayarak öğrencinin edinmesi gereken bilginin temeli, doğru tümce kuruluşunu anlamak ve sözcüklerin tümce içindeki görevlerine göre çeşitlerini ve biçimlerini (çekimlerini) tanımdır (MEB, 1942). Dil bilgisinde çözümlemenin amacı ise, sözcüğün ya da tümcenin yapı, kuruluş ve görev yönünden incelenmesidir (Göğüş, 1978: 352). Öğretilen dil bilgilendirici konu, kavram, kural ve unsurların işlevine yönelik bilgilerle öğrencilerde bilinç oluşturmak, uygulama çalışmalarıyla öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi ve kalıcılığının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Dil bilgilendirici unsurların işlevine yönelik uygulama çalışmaları kapsamında gerçekleştirilecek çözümleme etkinlikleri ile dil becerilerinin geliştirilmesi ve etkin bir biçimde kullanımına uygun ortamı oluşturmuş olacaktır.

Dil Bilgisi Öğretimi Yöntemleriyle İlgili İlkeler

- Yeni Türkçe programında dil bilgisinin öğretimine yönelik olarak şu ifadeler yer almaktadır: Dil bilgisi; bir dilin okuma, dinleme/izleme, konuşma, yazma temel becerilerini destekleyen kurallar bütünüdür. Öğrenci açısından Türkçenin yapısını oluşturan ve işleyiş kurallarını tanımlayan bilgilere sahip olmak oldukça önemlidir. Ancak, daha da önemli olan bu kuralların konuşma, yazma, dinlemeyle ilgili dil etkinliklerinde uygulanmasıdır. Dolayısıyla dil bilgisi öğretimi kuramsal bilgilere değil, uygulamaya dayanmalıdır. Bu amaçla dil bilgilerinin öğretiminde, kuralların verilmesinin yanında, bu kuralların kelime, cümle ve metin düzeyindeki uygulamaları amaçlanmalıdır (MEB, 2005: 7-8).
- Dil bilgisi öğretimi, Türkçenin dışında ayrı bir ders olarak değil, anlama ve anlatım etkinliklerine bağlı olarak yürütülmeli, verilecek örnekler anlama ve anlatım etkinliklerinde kullanılan metnin içinden seçilmelidir. Dil bilgisi kavram ve kuralları soyuttur. Bu nedenle öğrencilere yalnızca kuralların öğretilmesi yeterli değildir. Dil bilgisi öğretiminde örnekler ve tekrarların verildiği etkinlikler çok önemlidir (Yangın, 2002: 35).
- Öğretimde çıkış noktası, öğrencinin karşılaştığı dil sorunları olmalı, dil bilgisinin bütün sorunları yalın değil, cümle içinde ele alınmalıdır. Sorunu açıklayacak, tanıtacak zengin örnekler, değişik durumlar üzerinde çalışılmalıdır. Kuralı doğru kullanmaya yetecek derinlikte bilgi verilmeli, kurallarının verilmesiyle yetinilmemeli, bunların birer beceri ve alışkanlık durumuna gelmesi için alıştırmalar yapılmalıdır (Göğüş, 1978: 349; Sağır, 2002: 80).
- Dil bilgisinin kuralları, öğrencilerin sınıf ve kavrama düzeyleri yükseldikçe, incelenen okuma metinlerinin verdiği örneklerden ve öğrencilerin ödevlerinde görülen çeşitli yanlışlardan yararlanılarak açıklanır. Dil bilgisi kuralları böylece, kuramsal bilgiler olarak değil, kullanılarak öğretilmektedir (Göğüş ve Yücesan, 1988: 19).
- Tanımlama ve kurallar, bol örnek üzerinde gerektiği kadar gözlem ve uygulama yapıldıktan sonra öğrenciler tarafından bulunmalı, onlar tarafından belirtilmelidir (Baymur, 1944: 128). Türkçenin dil bilgisi, daha çok bir söz dizimi, cümle kurma bilgisidir. Dil, öğrencinin de kullandığı bir dizgedir; bu dizgeye egemen olan birçok kural vardır (Göğüş, 1978: 342-349). Dil bilgisi konu, kavram ve kurallarının öğretimi çalışmalarında kural doğrudan açıklanmamalı,

öğrencilerin, dil bilgisel unsurların işlevlerinden hareketle kuralı sezme, kurala varmaları sağlanmalıdır.

Çözümleme yapabilmek, öğrencinin kendi anlatımına egemen olmasını sağlar. Monique Guetta'nın, "*En kötü öğrenciler bile dilin mekanizmasıyla, kuruluşuyla uğraşmayı seviyorlar. Bırakınız onlar tümceleri, sözcükleri çözümlensinler.*" sözünü aktaran Göğüş (1978: 352-353), çözümlemede şu ilkelerin göz önünde bulundurulmasını istemektedir:

- Çözümlenecek tümceler, dilin anlatım doğallığını yansıttığı için, öğrencilerin yazma ödevlerindeki tümcelerden değiştirilmeden alınmalıdır.
- Çözümlemede öğrenci düzeyi gözetilmelidir. Uzun bir girişik tümce ile işe başlamak öğrenciyi korkutur. Önceleri yalın tümce ele alınarak işe başlamak gerekir.
- Bir tümce çözümlenirken, tümce kuruluşu yeterince anlaşılmadan, sözcüklerin çözümlenmesine geçilmemelidir.
- Çözümlemenin birinci basamağında işe yüklemi bulmakla başlanır (Göker, 2001: 100). Yüklemeden sonra öğeleri aramak için şu sıra öğütlenebilir: *Özne, nesne, dolaylı tümleç, belirteç tümleci* (Akbayır, 2006: 123). Tümleçler anlamın gereğine göre kullanıldığı için, hepsi bir tümcede bulunmayabilir.
- Cümle çözümlemesinde sözcüğün cümledeki görevi, anlamı ve yükleme bağlantısı temel alınmalıdır. Yüklemin mantıklı yanıt vermediği bir sözcük ya da sözcük öbeği hiçbir zaman öge olamaz (Akbayır, 2006: 123).
- Çözümlemede yükleme sorular sorarak öğeleri bulmak, ilk yıllarda öğrencilere kolaylık sağlar. Özne için: Kim? Ne?; Nesne için: Kimi? Neyi? Belirtisiz nesne için: Kim? Ne?; Dolaylı tümleç için: Nereye? Nerede? Nereden?; Belirteç tümleçleri için: Nasıl? Ne ile? Ne zaman? Ne kadar? Niçin? Bulunan öğelerin altı çizilerek 'Ö., N., D.T., B.T., E.T.' kısaltmaları kullanılabilir. Öğelerin belirlenmesinde yükleme soru sorma uygulaması kesin, şaşmaz bir ölçü olarak görülmemelidir. İşlevsel çözümleme etkinlikleri sırasında öğeler bulunurken, kelimenin anlamı, cümlede bulunma durumları, üstlendikleri görev, almış olduğu biçimbirimler ve bunların kelimeye yüklediği görevler düşünülerek de bulunabilir. Öğrencilerin etkin bir zihinsel süreç yaşamasına engel olduğu için yükleme soru sorarak öge bulma yolu sınıf düzeyi arttıkça terk edilmelidir.

- Bazı bağlama ve ünlem edatlarının yüklemle dil bilgisi bağı bulunmayabilir. Bu parçaları *cümle dışı öge* şeklinde değerlendirmek gerekir (Göker, 2001: 100).
- Görerek, yazarak, anlayarak, bularak öğrenme kalıcı öğrenmedir. Bu bakımdan, cümle çözümlerinde soru-cevap, karşılaştırma ve buluş tekniklerinden bolca yararlanılmalıdır (Sağır, 2002: 77).
- Ad cümlelerinin hiçbir durumda nesne almadığı unutulmamalıdır (Göker, 2001: 100; Akbayır, 2006: 125).
- Bağlaçlar, cümlede bağlama görevindeyken cümlenin herhangi bir ögesi değildir (Akbayır, 2006: 125).

DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ

Dil bilgisinde çözümlenme, cümlelerin kuruluşunu, sözcüklerin yapısını araştırıp belirtmektir. Cümlenin ya da sözcüğün görev, yapı, kuruluş ve anlam açısından incelenmesi, dil bilgisinin ve kurallarının daha iyi öğrenilmesini sağlar (Koç ve Müftüoğlu, 1998: 88). Dil bilgisi öğretiminde cümle çözümlenme yöntemini zamanında ve amaca uygun bir biçimde uygulamak, dil bilgisinin önemli bir alanı olan cümle bilgisini (söz dizimi) uygulamaya taşımak anlamındadır. Bir dildeki kelime birliklerini, kelimelerin cümledeki işlevlerini cümleyi oluşturan öğeleri, cümle çeşit ve yapılarını kavratarak çözümlenme yöntemine işlerlik kazandırmakla, öğrencilerin konuşma ve yazılarında daha etkin ve daha üretken olmalarına da alt yapı oluşturulmaktadır. Bu yönüyle Chomsky'nin temelini attığı *üretken dönüşümlü dil bilgisi* nin mantıksal yapısına da uygun hareket edilmiş olmaktadır. Chomsky, *Aspect of the Theory of Syntax* (1965) adlı yapıtında dil bilgisinin bileşenlerinden (söz dizimi, anlam bilim ve ses bilim) söz etmiş ve söz diziminin üretici bir bileşen olduğunu vurgulamıştır.

Öğretmenler dil bilgisini kendilerine öğretildiği biçimde ya da kitaplarda gösterildiği biçimde öğretmektedirler. Buradaki anlayış da elbette ki *geleneksel dil bilgisi* anlayışından başka bir şey değildir. Dil bilgisi öğretiminin bilinçlendirme görevini görecektir *sezgisel dil bilgisinin* iyi bir sunumuna gereksinim olduğu açıktır. Çünkü, öğretmenlerin hemen hemen hepsi çağdaş kuramlardan habersizdirler (Aydın, 1999: 24-25). Okullarımızda dil bilgisini, öğretmen ve öğrencilerimiz sevimsiz görmektedirler. Kimi öğretmenler de dil bilgisi kurallarını inceleme ve ezberlemeye özgü kılmaktadır. Oysaki dilin kuralla öğrenilmediği, tersine, kuralın dili öğrenirken kazanıldığı bir gerçektir (Göğüş, 1978: 338-339). Dil bilgisi ayrı bir ders gibi düşünülerek konular müstakil ders saatlerine sıkıştırılır ve anlama-anlatma öğ-

renme alanlarına yönelik dil becerileri ile iç içe verilmezse işlevsel bir dil bilgisi öğretiminden söz edilemez. Dil bilgisi dersleri, konu, kavram ve kuralların metinden hareketle yapının metin içerisinde bulunma sebebi, üstlendiği görev vb. durumları öne çıkaran *işlevsel dil bilgisi öğretimi* anlayışıyla yürütülmelidir.

Dil bilgisi konularının öğretimine cümleden (bütünden parçaya) başlamak gerekir. Dilaçar (1961: 24) ve Kiper (1962, 37), “*Öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri için dil bilgisi kuralları cümleden hareketle öğretilmelidir.*” demektedirler. Cümleyi tanıyan öğrenci onun içinde yer alan sözcük gruplarını daha kolay ayırt edebilir. Bu bakımdan önce cümlelerin öğelerinin öğretilmesi, daha sonra öğelerin sözcük grubu olarak adlandırılması ve ardından sözcük gruplarının yapı bakımından incelenmesi gerekir (Üstten, 2004: 3). Geleneksel dil bilgisinde bir dildeki belli tümce örnekleri incelenerek görev, anlam ve kuruluş özellikleri saptanırken üretimsel dil bilgisinde cümleden yola çıkılarak formülleşmiş dizgilerle dilin yapısı (daha ayrıntılı) bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Sezgin, 1998: 89-90).

Çözümleme yönteminin, ilköğretim ikinci kademedeki belli bir süreçten sonra uygulanması gerekmektedir. Bu yöntemle öğrenciler, cümleyi oluşturan sözcüklerin türlerini, o cümle içerisinde üstlendikleri görevleri ve bu görevleri yükleyen biçim birimleri tanıyıp işlevlerini daha iyi kavrayabileceklerdir. Bu konuda Güneş (2007: 269), dil bilgisi öğretiminde açıklayıcı, etkileşimsel, örnekleme vb. beceri geliştirme modelleriyle somut ve kalıcı öğrenmenin sağlanabileceğini söylemektedir.

Dil Bilgisi Öğretiminde Çözümleme Nasıl Yapılır?

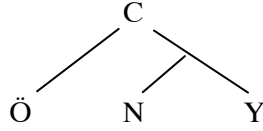
Dil bilgisi öğretiminde çözümleme, bir cümleyi oluşturan sözcükleri tek tek ele alarak öge olarak görevlerini; hangi sözcük türünden olduğunu; anlam, biçim, durum vb. bakımlardan çeşitlerini inceleyip ortaya koymaktır. Bir başka deyişle çözümlenen cümlelerin anlam, yapı, öğelerinin dizilişi, yüklemının çeşidinin belirlenmesi ve son olarak da yüklem kök ve eklerinin (kip ve kişi) belirlenmesi etkinliğidir.

Çözümleme yönteminin uygulama basamakları şunlardır:

- Cümleyi meydana getiren sözcüklerin öge olarak görevlerinin bulunması.
- Bir bütün olarak cümle çeşidinin bulunması.
- Cümleyi meydana getiren sözcük grubu, sözcüklerin türü, anlamı, durum ve yapısının belirlenmesi (Demir, 2004: 261).

Birinci aşama, cümleyi ögelerine ayırma aşamasıdır. Cümleyi ögelerine ayırmak; bizi, kesin olarak anlama götürülen en sağlam, en sağlam yoldur. Dil bilgisi başlı başına bir amaç değil, bizi amaca götürülen bir araçtır (Kükey, 1975: 45). Cümle, ögeleri, yapısı, anlamı bakımından incelenir. Cümlede iki çeşit kurucu öge grubu vardır. Birincisi ilgili kelime ya da kelime grubunun görev ismine göre (özne, yüklem, nesne...) kurucu öge; ikincisi de kelime çeşidine göre (isim, sıfat, zamir, zarf...) kurucu öge gruplarıdır. Cümlelerin dar anlamda özne, yüklem, nesne, tümleşik olarak şema hâlinde -aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi- gösterilmesine *görev ismine göre kurucu öge çözümlemesi* adı verilir (Sağır, 1999: 67-68).

Örnek: Bu şiirin hikâyesini biliyorum.

Ø bu şiirin hikâyesini biliyorum

Cümlelerin ögelerine ayrılmasında öğrencilerin o zamana kadar edindikleri bilgilerden yararlanır. Cümlelerin asıl unsurların -cümlede anlatılan/yapılan iş ve işi yapan- bulunması ile işin durumu, yapıldığı zamanı, yeri, işle ilgili varsa araç vb. unsurları ve bu unsurların cümledeki görevleri üzerindeki dil bilgisel biçim birimlerden yararlanarak bulunur.

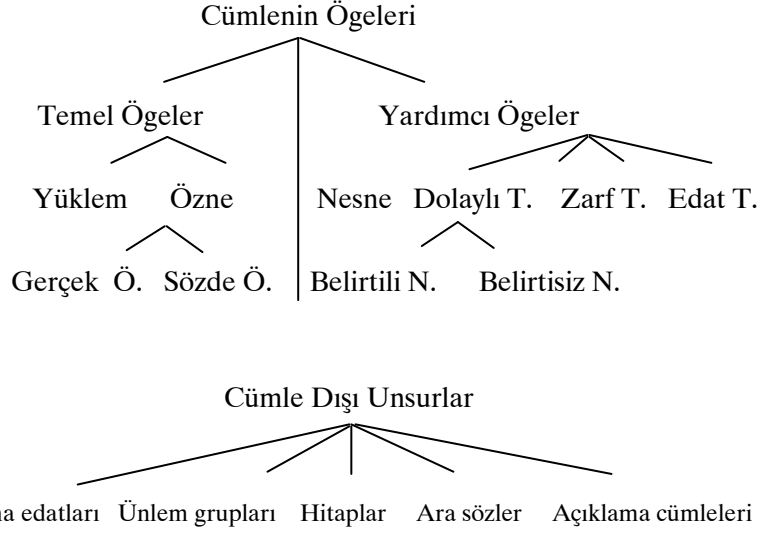
Cümle, gizli veya açık şahıs eki taşıyan en az bir çekimli fiilden veya üzerinde çekimli yardımcı fiil taşıyan bir isimden meydana gelen bir haber/dilek ifadesidir (Beserek, 1991: 45). Tümce bir bütünlüğü anlatır. Belli bir işleyle, bu bütünlüğün oluşumunu sağlayan birimlere öge denir (Bilgin, 2006: 446). Cümlelerin kurulmasında ve anlaşılmasında görev alan sözcüklere cümlelerin ögeleri denir (Demir, 2004: 179). Cümlelerin iki temel ögesi özne ve yüklemdir. Yardımcı ögeler, cümleyi anlam bakımından tamamlayan, açık ve daha anlaşılır kılan, düz tümleşik (nesne), yer tamlayıcısı (dolaylı tümleşik) ve zarf/belirteç tümleşiklerdir.

Akbayır (2006: 133) ve Kükey (1975: 47), yükleme yöneltilen *ne ile, kim ile* sorularına yanıt verildiğinde cümlede *edat tümleşik*inden söz edilebileceğini belirtmiştir.

Bir de cümle dışı unsurlardan söz etmek gerekir. Karahan (1991: 59-60), cümle dışı unsurları, cümlelerin kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlelerin anlamına yardımcı unsurlar olarak tanımlar. Karahan, *bağlama edatları, ünlem grupları, hitaplar, ara sözler* ile bazen iki çizgi arasında, parantez içinde bazen de 'ki' edatından sonra rastlanılan *açıklama cümlelerini*

cümle dışı unsur olarak nitelemiş ve bu unsurların cümlelerin her yerinde bulunabileceğini belirtmiştir.

Cümlede Öğelerin Yer Alış Sırası ve Değeri

Türkçe söz diziminde sözcüklerin yeri çok önemlidir. Bir sözcük başka bir sözcükten önce ya da sonra kullanılırsa sözcüğün değeri değişir. Bu nedenle sözcüklerin görevi ve değeri cümledeki yerine göre belirlenir. Cümlede en değerli sözcük, genellikle yüklemdir ve sonda bulunur; diğer sözcükler yükleme yakınlıklarına göre değer kazanırlar. Belirtisiz -yalın durumdaki- nesnelere yüklemden ayrılmazlar (Demir, 2004: 177; Göker, 2001: 81).

Özne Yüklem Uygunluğu

Özne ile yüklem arasındaki uygunluk, özne ile yüklem, kişiler, teklik ve çokluk yönlerinden tutarlı olması demektir. Eğer özne canlı ve çokluk ise yüklem de çokluk ifade eden ek almaktadır. Özne, cansız bir varlıksa uygunluk olmamaktadır (Göker, 2001: 83). Uyumsuzluk ya da tutarsızlık, cümlede anlatım bozukluğuna yol açmaktadır. Doğru ve iyi anlatım, tüm öğelerin, özellikle de öznenin, cümle yükünü taşıyan yüklemle uyum içinde olmasını gerektirir (Bilgin, 2006: 462).

İkinci aşama, çözümlenen cümlelerin sahip olduğu nitelikler ve dolayısıyla ait olduğu grubun belirlenmesidir.

Yapısı bakımından cümlelerin sınıflandırmasına farklı yaklaşan Karahan'a göre (2000: 20-23) cümle, yüklem üzerinde kurulur ve onun etra-

finda genişler. Unsurlar yapıları ne olursa olsun -kelime, kelime grubu veya cümle- yüklem tamamlayıcısıdır. Cümle yapısı tek yargı ve onu tamamlayan unsurlarla sınırlıdır. Cümle ile cümleler topluluğu arasında yapı bakımından bir sınıflandırma söz konusu olamaz, çünkü nitelikleri farklıdır. Bu bakımdan cümle yapısından sınıflandırılmasına gerek yoktur. Bu farklı görüşe rağmen bu basamakta dilciler arasında kabul gören ve Zülfiyar'ın (1990: 141-161) yapmış olduğu aşağıdaki gruplama esas alınabilir:

- Yapılarına göre cümleler (Basit, Birleşik, Sıralı...)
- Anlamlarına göre cümleler (Olumlu, Olumsuz)
- Ögelerinin dizilişlerine göre cümleler (Kurallı, Devrik)
- Yüklemelerine göre cümleler (İsim, Fiil cümleleri)

Beserek (1991: 47-52) bu gruplamaya yüklem çatısına göre cümleler (Etken, Edilgen) şeklinde bir ekleme yapılabileceğini belirtmiştir.

Üçüncü aşama, çözümlenen cümlede yer alan sözcüklerin türü (fiil, isim ve isim soylu sözcükler), sahip olduğu nitelikleri (anlamı, yapısı, ekleri...), sözcük grupları ve görevlerini belirleme.

Tümcedeki görevlerine, yerlerine ve biçimsel dil bilgisi aracılığıyla ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylem olarak sekiz sözcük türü yerleşmiş, kesinleşmiştir (Koç, 1992: 242; Aksan ve diğer., 1983: 22). Kelime grubu, cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere anlam ve yapı birliği gösteren birden çok kelimenin belirli kurallar ile yan yana getirilmesinden oluşan yapıdır (Korkmaz, 1992: 100; Sağır, 2000: 2).

Banguoğlu (1986: 496-497), *grup* sözcüğü yerine *öbeklenme* terimini kullanmış ve iki tür öbeklenmeden söz etmiştir: Kimi kelime öbekleri sadece kavramları daha yakından belirtmeye yararlar. İşleyişleri ayrı, bazen da aynı kelimeler birbirlerini belirtmek üzere yaklaşır. Bunlara *belirtme öbekleri* deriz. Belirtme öbekleri bir yargı taşımadıklarından tek başlarına tam bir anlatma aracı sayılmazlar. Diğer öbeklenmede ise, bir araya gelen kelimeler bir yargı taşırlar ve tam bir düşünce dilek veya duygu anlatırlar. Bu tür öbeklenmeye de *yargı öbekleri* adı verilir. Yargı öbeği bir anlatma aracıdır.

Çözümlemenin bu aşamasında sözcük türleri, sözcük grupları, fiilimsiler hakkında bilgi sahibi olmanın yanında ekler konusunda da (özellikle isim ve fiil çekim ekleri) öğrencilerin belli düzeyde bir bilgi birikimine sahip olmaları gerekir. Bu aşamada öğrencinin çözümlene etkinliğinde kullanabileceği temel bilgiler aşağıda kısaca sıralanmıştır.

Sözcüklerin türü, grupların görevleri vb. belirtildikten sonra bu aşamanın son işlemi olarak sözcük çözümlemesi yapılır. Çotuksöken (1991: 104), sözcük çözümlemesinde sözcüğün önce ekleri, sonra da kökü saptanarak adlarının belirtilmesi veya önce sözcüğün kökünün saptanması, sonra da sırayla bu köke getirilen eklerin gösterilmesine dayanan iki yöntemin kullanıldığını, ancak kendisinin ikinci yöntemi yeğlediğini belirtmektedir. Çözümlemenin üçüncü aşamasının son kısmında özellikle yüklem kök ve eklerine ayrılarak çözümlenmesi öğrencilere konuşma ve yazılarında kullanacakları sözcükleri, bu sözcüklerin farklı biçimbirimlerle üstlendikleri farklı işlevleri daha iyi öğrenebileceklerdir.

Sözcük ve Sözcük Grupları

Yapısı bakımından sözcükler: Basit, birleşik, türemiş sözcükler.

Görevi bakımından sözcükler: İsim ve isim soylu (sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç ünlem) sözcükler ve fiil şeklinde sınıflandırılır.

Cümle içerisindeki sözcük gruplarını bulma. Zülfikar (1990: 114-140), cümleyi, yargı bildiren sözcük veya sözcük grubu olarak tanımlamış ve sözcük gruplarını ikilemeler, birleşik kelimeler, deyimler ve tamlamalar şeklinde sıralamıştır.

Beserek (1991: 28-31), Göker (2001: 19-61) ve Karaörs (1993: 4-35) ise sözcük gruplarını, tekrar grubu (ikilemeler), bağlama grubu, sıfat tamlaması, iyelik grubu ve isim tamlaması, aitlik grubu, birleşik isim, birleşik fiil, unvan grubu, ünlem grubu, sayı grubu, edat grubu, kısaltma grupları, fiilimsi -isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil- grubu şeklinde sıralamışlardır.

Ekler

Yapım Ekleri

İsimden isim yapım ekleri: -lik, -ci, -sız... İsimden fiil yapım ekleri: -la/-le, -l, -a/-e, -ar/-er... Fiilden fiil yapım ekleri: -ma/-me, -n, -ş, -r, -t... Fiilden isim yapım ekleri: -mak/-mek, -ma/-me, -ış/-iş, -gı/-gi... Zarf fiil ekleri: -ip, -erek, -ken, -ince, -dıkça... Sıfat fiil ekleri: -en, -ası, -dık, -miş...

Çekim Ekleri

• İsim çekim ekleri: Durum ekleri: yalın hal, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, eşitlik, vasıta ekleri. Tamlama ekleri: belirten (-in) / belirtilen (-i/-si/-leri) ekleri. Çokluk eki: -lar/ -ler

• Fiil çekim ekleri: Şahıs ekleri: -m, -n / -sin, -k / -z / -elim, -niz / -siniz, -ler. Kip ekleri: I. Haber kip ekleri: -dı, -mış, -yor, -mekte, -

ecek, -r... II. Tasarlama kipi ekleri: -e (istek), -sa (şart), -meli (gereklilik).

Çözümleme yöntemi, öğrencilerin zihinlerinde yapılandırdıkları bilgileri beceriye dönüştürmelerine imkân tanımaktadır. Belirtilen aşamalara yönelik uygulamalar içeren bu yönteme, öğrencilerin zihinsel bir süreç yaşamalarını gerekli kıldığı ve bilgiyi beceriye dönüştürmeye ortam oluşturduğu için sıklıkla başvurulmalıdır.

Çözümleme yöntemi etkinliklerine geçmeden önce öğrenciler sözcük, fiilimsi, ekler vb. dil bilgisel unsurların işlevleri konusunda bilgi sahibi olmaları gerekir. Dil bilgisel yapıların işlevleriyle ilgili aşağıda temel bilgiler verilmiştir (Beserek, 1991: 52-53; Göker, 2001: 19-61; Kükey, 1975: 45-179):

Cümlede Sözcüklerin İşlevleri

- İsimler, varlıkları belirtir, isim tamlamaları oluşturur...
- Sıfatlar, isimleri niteler, sıfat tamlamaları meydana getirir.
- Zarflar, sıfatları, başka zarfları, fiilleri niteler, zarf grupları oluşturur.
- Son çekim edatları kendilerinden önce gelen isimleri veya isim soylu kelimeleri biçimler, edat grupları meydana getirir.
- Bağlaçlar, kelimelerin, kelime gruplarının ve yan cümleciklerin arasına gelerek bağlama gruplarını meydana getirir.
- Yalnız başına kullanılan zarflar, cümlede zarf tümlecini oluşturur.
- Yalın, türemiş ya da bileşik yapıdaki bütün çekimli eylemlerin tümcede öge olarak görev adı yüklemidir.

Fiilimsilerin İşlevleri

- Zarf fiiller, zarf tümleçlerini meydana getirir.
- Sıfat fiiller, sıfat olarak başka bir ismi niteleyecekleri gibi isim görevini de yaparlar. Cümlede özne grubunda bulunabilir, yüklem olabilir.
- İsim fiiller, özne, nesne, tümleç ve yüklem görevini üstlenebilirler.
- Ayrıca fiilimsiler, kendilerinden önceki kelimelerle birlikte yan cümlecikleri de meydana getirirler...

Kiralık ev aramaya başladım.
(İsim fiil gr.) **Y.T.**   **Y.**

Kiralık ev arama zor bir iştir.
(İsim fiil gr.) **Ö.**   **Y.**

Hakikî vatansever mesleğinde en yüksek olmaya çalışandır.
(Sıfat fiil) Y.

Diğer Sözcük Gruplarının Cümledeki Yeri

İkilemeler

- Cümlede ad gibi işlem görür. Cümledeki fiillerin, adların anlamlarını sınırlar, değiştirir, kuvvetlendirir, bu bakımdan zarf ve sıfat olarak kullanılmaya elverişlidirler. Özne, yüklem, tümleç veya nesne içinde yer alabilir. Örneğin:

Dilim seni dilim dilim dileyim.
Z. T.

Sıfat Tamlaması

- Cümlede ad gibi kullanılırlar. Diğer kelime gruplarında herhangi bir öge olabilir. Cümlede bulunduğu duruma göre özne, yüklem, tümleç veya nesne içinde yer alabilir. Örneğin:

Gözlüklü adam geldi. Gözlüklü adamı gördüm.
Ö. Y. N. Y.

Bağlama Grupları

- Kelime grubu içinde ad gibi; cümlede ise, alacağı hâl ekine göre veya bulunduğu duruma göre, cümle öğelerinin içinde veya bağımsız bir öge olarak da karşımıza çıkabilir. Örneğin:

Sen ve ben bir fıncığın içi gibiyiz.
Ö. Y.

Durum (Hâl) Eklerinin İşlevleri

- Hâl eklerinin üzerine geldiği kelimeyi doğrudan doğruya yükleme bağladığını gözden uzak tutmamalı. Yalnız bu yüklem, temel cümlenin yüklemi olabileceği gibi yan cümlecüğün yüklemi de olabilir.
- Yalın hâlde bulunan kelimeler, cümle içerisinde **özne**, **belirtisiz nesne** veya kelimenin anlamına göre **zarf tümleci** olabilir.
- Belirtme (-i) hâlinde olan kelimeler, ancak **belirtili nesne** görevini üstlenebilirler.
- Yönelme (-e / -a), bulunma (-de / -da) ve çıkma/ayrılma (-den / -dan), hâl ekleri, üzerlerine geldiği kelimelere başka bir anlam kazandırmadığı sürece **dolaylı tümleç** görevini kazandırır.

- Eşitlik (-ce / -ca) ve vasıta (-le / -la) hâl ekleri, üzerlerine geldiği kelimelere *zarf tümleci* görevini kazandırır.

Cümledeki sözcükler ve sözcüklere eklenen dil bilgisel biçim birimlerin görevini bilen öğrenciler çözümlene yöntemini etkinliklerine hem istekli bir şekilde katılarak daha fonksiyoner olacak hem de dil bilgisi unsurlarını ezberden değil, cümle içerisindeki işlevlerinden yola çıkarak belirleyebileceklerdir. Bu başarıyı gösteren öğrenciler, anlatma öğrenme alanına ait konuşma ve yazma becerilerini etkin bir biçimde kullanabilme yeterliğini de geliştirebilecektir.

Çözümleme Yöntemine Süreçte Ne Zaman Yer Verilmelidir?

Çözümleme yöntemi uygulamalarına geçmeden önce;

- İlköğretim birinci kademede öğrencilere sezdirilmeye çalışılan dil bilgisi kavram ve kurallarının anlam ve işlevlerinin kavratılmış olması gerekir. Bu bağlamda, sözcük türleri, sözcük grupları, cümle çeşitleri, ek bilgisi vb. temel dil bilgisi konuları işlenmiş olmalıdır.
1. İlköğretim öğrencisi için ileri düzeyde bilgi ve birikim gerektiren dil bilgisi konu, kural veya dil bilgisel yapının çözümleme etkinliği ile *işlevini sezme, keşfetme ve çıkarımda bulunmalarına* ortam hazırlanmalıdır. Bu yolla öğrenciler;
    - Cümle kuruluşunun mantığını sezmeyi,
    - Anlamdan yararlanarak ögeyi belirlemeyi,
    - Ek - kök ilişkisi ve eklerin işlevlerini,
    - Cümleyi öğelerine ayırma işlemlerinde tümleçler belirlenirken isim durum eklerinden yararlanmayı,
    - Cümlede yan cümlenin varlığı ve belirlenmesinde eylemsi eklerinden yararlanma vb. dil bilgisel yapıların görevleri ile ilgili çıkarımlarda bulunabilmelidirler.

İsim ve isim soylu sözcüklerin cümlede yüklem görevini üstlenebilmesinde ek eylemden yararlanma vb. ipuçlarıyla (genellikle yedinci ve sekizinci sınıf) konularıyla ilgili dil bilgisel unsurlar ve bu unsurların işlevleri ile ilgili bilgilere çözümleme etkinlikleri sonunda öğrencilerin ulaşmasına ortam hazırlanmalıdır.

Uygulama Örneği

Aşağıdaki cümleyi çözümleyelim:

Kafile   bir sabah   yola   koyulmuş. (Köklügiller, 1975: 100)
Ö.   Z. T.   D. T.   Y.

Birinci Aşama: Cümleyi meydana getiren sözcüklerin öge olarak görevlerinin bulunması.

İlkeler kısmında da belirtildiği gibi çözümlemeye cümlenin yüklemine bulmakla başlanır. Cümlede iş, oluş, hareket bildiren ve çoğunlukla cümle sonunda bulunan sözcük yüklemdir. Yüklem belirlenip çizgi çekerek altına ‘Y’ simgesi yazıldıktan sonra ya yükleme birtakım sorular sorarak (çözümlemeye başlanılan ilk etkinliklerde) ya da kelimelerin cümledeki işlevlerine, aldıkları eklere bakarak diğer ögeler de belirlenir. Yüklemden sonra diğer asıl unsur olan özne bulunur. Özne bulunurken *kim koyulmuş? koyulan kim?* soruları sorulabilir. Ya da öğretmen, “Bir sabah yola koyulanı, yola çıkanı, yola çıkma görevini yapanı bulalım mı?” diye sorup yüklemde belirtilen işi üstlenen varlığı tespit ettirip cevabın altına çizdirir ve ‘Ö’ simgesini yazdırır.

Asıl ögelerin bulunmasından sonra yardımcı ögelerin bulunmasına geçilir. Aramada anlatılan olayla ilgili olarak üstlenilen görev, yüklemde anlatılan işi ne yönden açıkladığı ya da yüklem anlamını hangi açıdan tamamladığına ve sözcüğün aldığı eklere bakılır. Sözcüğün işlevinden hareketle öge olarak görevi belirlenir. Yüklemde anlatılan işin geçtiği/gececeği yer belirten sözcük hangisi? ya da kafilenin koyulduğu/koyulacağı yeri karşılayan sözcük hangisi şeklinde bir soru ile cümlenin yer tamlayıcısı bulunur. Altı çizilerek ‘D.T.’ simgesi yazılır. Yüklemdeki işi zaman bakımından tamamlayan/açıklayan sözcük sorularak zarf tümleci görevindeki sözcük de belirlenerek altına ‘Z.T.’ simgesi yazılır.

İkinci Aşama: Bir bütün olarak cümle çeşidinin bulunması.

- Yapısına göre: Basit cümle. Çünkü, ...
- Anlamına göre: Olumlu cümle. Çünkü, ...
- Ögelerinin dizilişine göre: Kurallı cümle. Çünkü, ...
- Yüklemine göre: Fiil cümlesi. Çünkü, ...
- Yüklem çatısına göre: Etken cümle. Çünkü, ...

Üçüncü aşama: Cümleyi meydana getiren sözcük grubu, sözcüklerin türü, anlamı, durum ve yapısı (kök ve eklerinin belirlenmesi).

Ali Göçer

kafile: Topluluk ismi. Yalın ve tekil isim.

bir: Belgisiz sıfat, Z.T. grubunda görevli } bir sabah → Sözcük grubu
sabah: Cins, yalın ve tekil isim. } Sıfat tamlaması

yola: Somut ve cins isim. } yol- a
i.k. yönelme (-e) durum eki

koyulmuş: Fiil. Haber kipi, ögz, üçüncü tekil kişi.

Koy- ul- muş
f.k. f.f.y.e . Haber (bildirme) kiplerinden belirsiz/uzak/öğrenilen
geçmiş zaman kipinin üçüncü tekil kişisi.

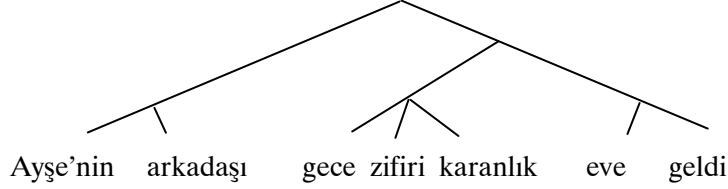
Üretken Dönüşümlü Dil Bilgisi Anlayışı ve Çözümleme Yöntemi

Bloomfield'in temel taşlarını attığı, Harris'in geliştirdiği *dağılımsal dil bilim* anlayışı üzerine Chomsky'nin *üretken dil bilgisi* ile olgunlaşan anlayış oluşmuştur. Chomsky'nin *üretken dil bilgisi* anlayışında *söz dizimi bileşeni* öne çıkmıştır. Chomsky söz dizimi bileşeninin görevini şu şekilde açıklamıştır (akt. Aydın, 1996: 16-17): Söz dizimi bileşeni, derin yapıları üreten bir taban ve bunları yüzey yapılaraya uygulayan dönüşümsel bir bölümü içermektedir. Bir tümcenin derin yapısı anlamsal bileşenine, yüzey yapısı da sesbilim bileşenine girer. Son olarak, bir dil bilgisi anlamsal bir yorumu seçil bir gösterimle bağdaştırmakta, yeni bir tümcenin nasıl açıklandığını açıklamakla görevlidir. Bu ilişki dil bilgisinin tek 'yaratıcı' bölümü olan *söz dizimi* bileşenince bulunur.

Çözümleme, sesleri açısından gitgide daha az ayrılık gösteren, anlamsal bakımdan ise birbirine gitgide daha yakın olan sözcüklerin karşılaştırılmasıyla gerçekleştirilir (Martinet, 1985: 87). Sağır (1999: 67-68), tümcelerin öğelerinin gösterilmesine *görev ismine göre kurucu öge çözümlemesinde* farklı teknikler kullanılmaktadır. Bunlar arasında Lyons'un tümcelerin kurucu yapılarını göstermek üzere sözünü ettiği, *ayraç* yöntemi yanında, tümcenin kurucu yapılarını göstermek için aynı ayraç yöntemi mantığıyla *dizim ağacı oluşturma* tekniği de kullanılmaktadır. Aşağıda örnekleri verilen *ayraçlama* ile *dizim ağacı oluşturma* teknikleri eşdeğerlidir. 'Ayşe'nin arkadaşı / gece zifiri karanlık / eve geldi.' tümcesi önce üç birincil kurucu ögeye, daha sonra da bu üç öbektan her birinin kendi birincil kurucularına ('Ayşe'nin' ve 'arkadaşı', 'gece', 'zifiri' ve 'karanlık', 'eve' ve 'geldi' şeklinde) ayrılabilirdiğini göstermektedir. (Lyons, çev. Kocaman, 1982: 91-92):

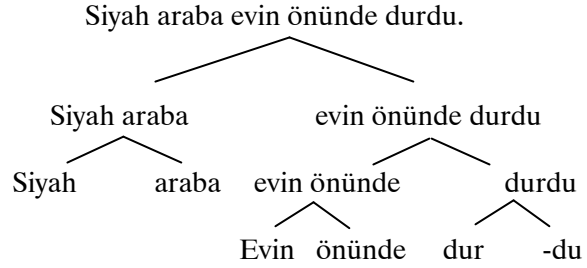

Ayşe'nin arkadaşı gece zifiri karanlıkta eve geldi.

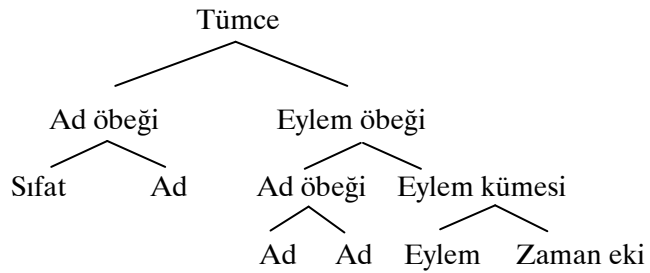

Aydın (1996: 13-17), Chomsky'nin ÜDD - Üretken Dönüşümlü Dil bilgisinin ne tür betimlemeye dayandığını açıklarken farklı bir tekniğe işaret etmiştir. Tümcüyü en küçük çiftlere ayırma anlayışıyla, *parçalama* ve *öbekleme*'ye dayanan tekniğe göre bir çözümleme örneği aşağıda verilmiştir.

Bloomfield tümcüyü kurucularına (constituent) ayırarak çözümleme yoluna gitmiştir. Bloomfield'e göre tümce iki öbeğe ayrılır. Bu ayırma işlemi anlamlı en küçük birimlere varıncaya kadar devam eder (akt. Aydın, 1996: 13):

Daha sonra da ayraçlama işlemi ile tümcenin kurucularının nelerden oluştuğu ortaya konur:

Burada sözü edilen ad öbeği, eylem öbeği, sıfat, ad vb. ögeler, yardımcı ögelerdir. Sözdizimsel düzeyde sözcükler, sesbilimsel düzeyde sesbirimler tümcüyü oluşturan ögelerdir.

SONUÇ

Dil bilgisi öğretiminde en fazla kullanılan yöntemlerden biri, belki de en önemlisi tümevarım yöntemidir. Tümevarım yöntemi ile öğretilmeye çalışılan dil bilgisel konu, kavram ve kuralların pekiştirilmesi, işlevsel ve kalıcı öğrenme ile dil becerilerinin etkin kullanılmasında katkısının sağlanması, çözümlene yönteminin amaca uygun bir biçimde uygulanmasına bağlıdır. Bu bakımdan çözümlene çalışmalarını tümevarım yönteminin bir bütünleyicisi, bir tamamlayıcısı olarak düşünmek ve öğrencilerin cümlede bulunan dil bilgisel yapıların işlevlerini, çözümlene etkinlikleriyle sezmeleri ve içselleştirmeleri büyük önem taşımaktadır. Tümevarım ve çözümlene yöntemlerinin bütünsel bir anlayışla uygulanması, öğrencilere edindikleri bilgileri beceriye dönüştürme ve dil becerilerini daha etkin biçimde kullanma niteliğini de kazandırabilmektedir. Bu tür çalışmalarla bilgi ve beceri bakımından donanımlı hale gelmiş öğrencilerin yazılı sınav, seviye belirleme sınavı vb. sınavlarda başarılı olmalarının alt yapısı oluşturulmuş olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akbayır, S. (2006). Eğitim Fakülteleri İçin Cümle ve Metin Bilgisi (4. Baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Aksan D., Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (1983). Sözcük Türleri, Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, Ö. (1996). Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi -Üretken Dönüşümlü Dil Bilgisi Kuramının Kısa Bir Tanıtımı-, Ankara: (Yayınevi belirtilmemiş).
- Aydın, Ö. "Ortaokullarda Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Öğretmen Görüşleri", Dil Dergisi. Ankara: Ankara Üniv. TÖMER Yayını, 1999, S. 81, s. 23-29.
- Banguoğlu, T. (1986). Türkçenin Grameri, Ankara: TDK Basımevi.
- Baymur, F. (1944). İlkokullarda Türkçe Öğretimi (İkinci Kitap). İstanbul: Tan Batbaası.
- Beserek, A. (1991). Türkçede Cümle Yapısı, İstanbul: MEB Yayınları.
- Bilgin, M. (2006). Anlamdan Anlatıma Türkçemiz (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Chomsky, N. (1965). Aspect of the Theory of Syntax, Cambridge: The M.I.T. Press.
- Çotuksöken, Y. (1991). Türkçede Ekler - Kökler - Gövdeler, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çotuksöken, Y. (1992). Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Demir, T. (2004). Türkçe Dil Bilgisi, Ankara: Kurmay Basım Yayın Dağıtım.
- Dilaçar, A. "Gramer Öğretiminde Metot", Türk Dili, 1961, S. 116, s. 23-29.
- Göğüş, B. (1978). Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi, Ankara: Kadioğlu Matbaacılık.
- Göğüş, B. ve Yücesan, S (1988). Türkiye'de Bir Türkçe Eğitimi Portresi, Ankara: Tekişik Matbaası.

Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Çözümleme Yönteminin Kullanımı

- Göker, O. (2001). Uygulamalı Türkçe Bilgileri III, Ankara: MEB Yayınları.
- Güneş, F. (2007). Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılanma, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karahan, L. (1991). Türkçede Söz Dizimi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2000). "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine", Türk Dili, S. 583, s. 16-23.
- Karaörs, M. (1993). Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Kiper, K. (1962). "Gramer Öğretiminde Metot Dolayısıyla", Türk Dili, S. 126, s. 35-38.
- Koç, N. (1992). Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Koç, S. ve Müftüoğlu, G. (1998). "Dil Bilgisi Öğretimi" (s. 81-94) Türkçe Öğretimi, (Ed. S. Topbaş), Eskişehir: Anadolu Üniv. AÖF Yayınları, Ünite 6.
- Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.
- Köklügiller, A. (1975,). 150 Soruda Türkçe Temel Bilgiler (10. Basım), İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- Kükey, M. (1975). Türkçenin Söz Dizimi, Samsun: (Yayınevi belirtilmemiş).
- Lyons, J. (1982). "Üretimsel Sözdizimi" (s. 91-108), (çev. Ahmet Kocaman), Dilbilim Seçkisi, (Yayına hazırlayan: Doğan Aksan), Ankara: TDK Yayınları.
- Martinet, A. (1985). İşlevsel Genel Dilbilim, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- MEB (1942). "Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine"(Genelge), 192 Sayılı Tebliğler Dergisi.
- MEB (1957). Lise Müfredat Programı, Ankara.
- MEB (2005). İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7 ve 8. Sınıflar; Taslak Basım), Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Sağır, M. (1999). Dilbilim ve Türk Dil Bilgisi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını.
- Sağır, M. (2000). Cümle Bilgisi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını.
- Sağır, M. (2002). İlköğretim Okullarında Dil Bilgisi Öğretimi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Sezgin, F. (1998). "Dil Bilgisinde Çağdaş Dilbilim Kuramlarının Önemi ve Türkçe Dil Bilgisi Kitaplarının Bu Açıdan Değerlendirilmesi" (s. 87-92), Türkçenin Öğretimi ve Eğitimi Sempozyum Bildirileri, Gaziantep: Ankara Üniversitesi TÖMER Gaziantep Şubesi yayını.
- Üçok, N. (1947). Genel Dilbilim (Lengüistik), Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Üstten, U. A. "Dil", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 2004, MEB Yayını.
- Vardar, B. (1998). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü (2. Basım), İstanbul: ABC Kitabevi.
- Yangın, B. (2002). Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi, Ankara: Dersal Yayıncılık.
- Zülfikar, H. (1990). Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara: YÖK Yayını.